

ТВОРЧИСТЬ Ф. ДОСТОЄВСЬКОГО В РЕЦЕПЦІ ОЛЕНИ БИСТРОВОЇ

Бистрова О. Поетикальна парадигма романної прози Ф. Достоевського в аспекті теоретичних ідей Д. Чижевського. – Тернопіль; Дрогобич: Швидкодрук, 2010. – 392 с.

У своїх творчих зацікавленнях Олена Бистрова часто береться за розв'язання досить складних теоретичних питань науки про літературу. Її нова монографія “Поетикальна парадигма романної прози Ф. Достоевського в аспекті теоретичних ідей Д. Чижевського” слугує зразком саме такої праці.

Дослідження відкриває вступне слово авторки, у якому вона зазначає: “Духовна традиція Дмитра Івановича Чижевського (1894 – 1977) – це насамперед могутній поштовх до розвитку української науки в цілому й, зокрема, – славістики, філософії, теорії літератури, літературознавства, антропології, психології, педагогіки, історії. Духовна традиція Д. Чижевського – це прорив України у світову науку та культуру. З Чижевським кожен український учений може сміливо йти у світовий духовний простір” (4).

Д. Чижевський як людина енциклопедичних знань чимало місця в дослідженнях приділив студіям над творчістю Ф. Достоевського, який, на погляд О. Бистрової, цікавив його “як антрополог, знавець людських душ” (4). Досліджуючи рецепцію Чижевським творчості Достоевського авторка звертає увагу на спільність у їхніх біографіях, характерах, обопільному тяжінні до позасвідомого, трансцендентного. Обидва персонажі її студій ненавиділи всі вияви зла, на чому ґрунтувалася їхня духовна спорідненість. О. Бистрова цілком слушно вважає Д. Чижевського вченим нового зразка, який надавав антропології перевагу над психологією. “Антропологія за Д. Чижевським – геніально передбачена міждисциплінарна когнітивна наука. До її завдань належить опис та вивчення системи знаків, процесів обробки та переробки інформації, дослідження загальних принципів організації когнітивних (пізнавальних) здібностей людини в єдиний ментальний механізм і встановлення взаємозв'язку та взаємодії між ними” (6).

Розглядаючи можливість вивчення романів Ф. Достоевського крізь призму теоретичних поглядів Д. Чижевського, авторка зазначає, що “дослідження творів від *ідей* до виразу обличчя героя, від вчинків до задумів перетворення суспільства, від окремих проявів *духовного життя* до суспільної *поліфонії*, від секретів окремої особистості до загадковості “народного духу”, від байдужості до пейзажних замальовок і звеличення ролі природи, від наскрізного мотиву *божевілля* до утвердження високого інтелекту” (7).

Дослідниця обґрунтовано вважає, що поетика романної творчості російського класика XIX ст. підтверджує продуктивний характер саме когнітивного підходу до різних форм функціонування поетикальної парадигми. Вона зараховує до цих форм такі художні засоби, як афоризми, фразеологізми, максими, авторські ідіоми.

Уже в першому розділі, аналізуючи сприйняття Д. Чижевським малої прози російського класика (“Хазяйка”, “Покірлива”, “Неточка Незванова”, “Дядечків сон”, “Село Степанчикове”), О. Бистрова доходить висновку, що український учений передбачив основні особливості творчої індивідуальності Ф. Достоевського, котрі будуть провідними в його доробку, – це віра в добро, христоцентричність. Аналіз прози Ф. Достоевського, на погляд авторки монографії, дозволяє говорити про геніальність Д. Чижевського, яка виявилася в тому, що йому вдалося передбачити зародження когнітивного літературознавства, напряду науки про літературу, що мав тісні зв'язки з філософією, соціологією, антропологією: “У Достоевського одним із проявів художньо-творчого когнітивізму була закодована багатозначність, або парабола, яку глибоко розумів Чижевський” (16).

Студіюючи праці Д. Чижевського, у яких той аналізує романи

російського письменника, О. Бистрова у другому розділі монографії “Інтерпретація романів Ф. Достоевського в світлі духовної традиції Д. Чижевського” наголошує, що передусім українського вченого цікавили вияви людського духу, які під пером російського класика набували шекспірівських вимірів. Так, уже в аналізі роману “Бідні люди” дослідник побачив, що Ф. Достоевський зумів розкрити не лише гіркоту злиднів бідної людини, а й спалах її душі. “Вже тут, у цьому ранньому романі Достоевського, сформувався його *стиль* і його кредо. Роки каторги й вигнання не могли витравити ні любові до людини та її *христоцентричних* поривань, вони поглибили розуміння психологічних глибин душі, увагу до функціонування найменших духовних порухів, усього того, що створювало стиль “поза межами краси” (Д. Чижевський)” (82). О. Бистрова зауважує, що тема двійництва завжди хвилювала Д. Чижевського, оскільки й він сам постійно відчував власну двоїстість: “Осмыслити сутність *двоїстості* може лише той, хто володіє здатністю синтезувати науковий та художній підхід до явищ” (83). Авторка вважає, що саме такі нахили мав російський письменник, володів ними й Д. Чижевський. Різниця між ними була в тому, що для Ф. Достоевського в синтезі наукового і художнього підходу переважала художність, а для українського вченого – науковість.

“Двійник” Ф. Достоевського став відправною точкою для українського літературознавця у вивченні проблеми двійництва в наступних романах цього автора – “Підліток”, “Ідіот”, “Брати Карамазови”.

Цікаві роздуми авторки монографії з приводу двійництва у творчості Ф. Достоевського та інтерпретації цього явища Д. Чижевським, який убачав уже в самій ідеї двійництва відголосся глибоких духовних проблем позаминулого століття. Український учений простежував певну еволюцію двійництва у творчості Ф. Достоевського. Зокрема, “втрата духовності та задоволення від появи цілої галереї нових іпостасей колись цілої особистості – це й є той новий прояв двійництва, точніше один із проявів, який передбачав Д. Чижевський” (153–154).

Рецепції Чижевським ставлення Достоевського до Шиллера присвячено параграф “Домінантні образи, символи, мотиви в творі “Принижені та зганьблені”. У цьому романі ім’я німецького письменника виступає своєрідним символом високого, чистого, що не сприймається представниками аристократичних кіл героїв роману, зокрема князем Валковським. Хоча Д. Чижевський наголошує й на іншій площині проблеми, показуючи, що й сам російський письменник сперечається із Ф. Шиллером. О. Бистрова зауважує, що до суперечки Достоевського з Шиллером “Достоевський підходить свідомо й навмисно” (97). Аналізуючи в наступному параграфі визначальні ознаки стилю в романі “Злочин і кара”, авторка, виходячи з поглядів Д. Чижевського, вважає, що розвиток сюжету, композиції та духовне тло названого твору підпорядковуються протиборству двох ідей: одна з них пов’язана з правом на позбавлення людини життя, друга – із законами сумління й віри. Першу вона називає чавунною, другу – живою.

Д. Чижевський до будь-якого літературного явища підходив як до унікального, яке неможливо заздалегідь замінити певною теоретичною викладкою, адже і явища, і люди завжди постають у творі багатомірною й цілісно. На його погляд, людське буття несе в собі субстанційний характер, будучи явищем ієрархічної подільності й водночас єдності. Саме з таких позицій підходить авторка монографії до аналізу ролі слова й функціонування вічних ідей у поетиці роману “Гравець” у рецепції Д. Чижевського. Вона звертає увагу на автобіографічне підґрунтя духовного й матеріального життя героїв Достоевського. Зокрема, О. Бистрова простежує пристрась до гри самого російського письменника й героя його роману Олексія Івановича. “Навколо центрального мотиву *гри* формуються різні сюжетні ходи, в центрі яких волею долі опиняється гравець” (151).

Цікаво, що дослідниця вбачає в рецепції Чижевським романної творчості російського класика вихід на величезну кількість теоретичних проблем, які так чи так були порушені українським літературознавцем. Це метонімічний стиль, надчасова актуальність, типізація,

гіперболізація, стилетворча роль ідей, фантастичний реалізм, роль слова, дидактизм романної прози тощо.

У третьому розділі монографії О. Бистрова розглядає проблему “Федір Достоєвський і Україна”. Вона виходить з того, що серед багатьох дослідників творчості Ф. Достоєвського лише І. Франко та Д. Чижевський залишили найвагоміші праці, хоча авторка монографії не забуває й інших науковців, що працювали в зазначеному напрямку (Б. Буряк, В. Воробйов, Є. Шабліовський, Н. Крутікова, В. Капустін, Т. Заморій та ін.). Окрему роль авторка відводить виступу Олеса Гончара на урочистостях з нагоди 150-річчя від дня народження Ф. Достоєвського в Києві 18 листопада 1971 року: “Гончар звертає нашу увагу на співпричетність Достоєвського-романіста до людських страждань, і це дає йому право бути моральним суддею серед живих” (291). Завершуючи огляд зробленого українськими науковцями з теми “Достоєвський і Україна”, авторка монографії справедливо вважає її невичерпною.

Отримано 15.06.2010 р.

Висновки органічно підсумовують зроблене дослідницею із Дрогобича, яка зуміла зануритися в поетикальну парадигму прози Ф. Достоєвського крізь сприйняття її українським ученим Д. Чижевським. І хоча кожне нове покоління науковців знайде щось нове у творчості Ф. Достоєвського (адже письменники такого масштабу завжди мають у своєму доробку щось інакше прочитане, недочитане, де можливості для інтерпретації не мають меж), зроблене О. Бистровою не залишиться поза увагою. Заслуговує на увагу й додаток до праці, що містить дві маловідомі статті Д. Чижевського (“До проблеми безсмертя у Достоєвського (Страхов – Достоєвський – Ніцше)” і “Масарик і Достоєвський”) із ґрунтовними коментарями авторки.

Гадаю, що монографія Олени Бистрової “Поетикальна парадигма романної прози Ф. Достоєвського в аспекті теоретичних ідей Д. Чижевського” – це вагомий внесок у вітчизняну науку про літературу, а її авторка ще далеко не вичерпала свій творчий потенціал.

*Олександр Галич
м. Луганськ*

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО КОНЦЕПТУ ДОМІНАНТИ: СИНЕРГЕТИЧНІ, КОГНІТИВНІ Й РЕЦЕПТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ПРОЕКЦІЇ

Луцак С. М. Домінанта як ментальне осердя художньо-естетичного процесу (на матеріалі української літератури межі ХІХ – ХХ століть). – Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. – 400 с.

Монографія Світлани Луцак репрезентує новаторський погляд на відому теоретичну проблему художньої домінанти. Насамперед варто відзначити здійснене дослідницею переакцентування категоріального виміру вказаного поняття, умотивоване сучасною епістемологічною ситуацією. Безперечно, саме глибоке проникнення

в суть концепту домінанти дало змогу авторці розглядати обране теоретичне поняття не апіорі, а з урахуванням його трансдисциплінарного виміру, тобто практики використання ідеї домінанти в науці про словесність, мистецтвознавстві, психофізіології, окремих фізико-математичних дисциплінах та ін.